

MADANIYATSHUNOSLIK FANI: TARIXI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ZAMONAVIY O'RNI

Charos Ibragimova Raximovna
"STONE CRAFTERS" MCHJ rahbari
rahimovna.charos@bk.ru

Annotatsiya: Madaniyatshunoslik insoniyat tarixida katta ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy yo'nalishlardan biridir. Bu fan madaniyatni insoniyatning ijodiy, ijtimoiy va iqtisodiy faoliyati sifatida o'rganadi. Madaniyatshunoslik insonning kundalik hayotidagi, ijtimoiy munosabatlardagi va global jarayonlardagi madaniy elementlarni tahlil qiladi. Ushbu maqola madaniyatshunoslik fanining kelib chiqishi, uning rivojlanish bosqichlari, asosiy maktablari va zamonaviy dunyodagi amaliy qo'llanilishi haqida batafsil ma'lumot beradi.

Kalit so'zlar: madaniyatshunoslik, Yevropa Uyg'onish davri, ta'lim, tarbiya, postmodernizm, postkolonializm, sivilizatsiya.

Annotation: Cultural studies is one of the scientific areas of great importance in the history of mankind. This science studies culture as a creative, social and economic activity of mankind. Cultural studies analyzes cultural elements in human daily life, social relations and global processes. This article provides detailed information about the origins of the science of cultural studies, the stages of its development, its main schools and its practical application in the modern world.

Key words: cultural studies, European Renaissance, education, upbringing, postmodernism, postcolonialism, civilization.

Madaniyatshunoslikning kelib chiqishi va dastlabki shakllari

Madaniyatshunoslikning dastlabki shakllari qadimgi sivilizatsiyalarda paydo bo'lgan. Misr, Mesopotamiya, Yunoniston va Rim sivilizatsiyalarida madaniyat tushunchasi turli xil shakllarda namoyon bo'lgan. Yunon falsafasi, ayniqsa, Aristotel va Platon kabi mutafakkirlar, madaniyat va jamiyat haqida dastlabki falsafiy mulohazalarni ilgari surishgan. Ushbu davrda madaniyat ko'proq din va falsafa bilan bog'liq holda o'rganilgan.

O'rta asrlarda madaniyatshunoslik diniy yo'nalishda rivojlandi. O'rta asrlarda ilmiy ishlar asosan diniy matnlar va diniy rasm-rusumlar orqali jamiyatni tahlil qilishga yo'naltirilgan edi. Bu davrda madaniyat ko'proq diniy qadriyatlar va urf-odatlar bilan bog'liq bo'lib, uning ijtimoiy rolini o'rganishning dastlabki asoslari shakllandi.

Yevropa Uyg'onish davri madaniyatshunoslikning rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Uyg'onish davrida inson va uning ijodiy faoliyati, san'at va ilm-fan rivojlanishi haqida ko'proq qiziqish uyg'ondi. [1] Bu davrda madaniyatga oid

izlanishlar ko'paydi va madaniyatni mustaqil ilmiy tadqiq qilishning dastlabki asoslari yaratildi.

XVIII-XIX asrlarda madaniyatshunoslikning fan sifatida shakllanishi

Madaniyatshunoslik fani XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida shakllana boshladi. Bu davrda Yevropada ilmiy va falsafiy tafakkur rivojlanishi bilan bog'liq ravishda madaniyatni o'rganishning yangi usullari paydo bo'ldi. Madaniyatshunoslikning fan sifatida shakllanishida antropologiya va etnografiya fanlari katta rol o'ynadi.

Edvard Teylorning "Primitive Culture" (1871) asari madaniyatshunoslik fanining dastlabki yirik ilmiy ishlari qatoriga kiradi.[2] Teylor madaniyatni "jamiyatning bilimlari, e'tiqodlari, san'ati, axloqi, qonunlari, odatlari va boshqa qobiliyatlari hamda odatlarining murakkab majmuasi" deb ta'riflagan. Ushbu ta'rif madaniyatshunoslik fanining asosini tashkil etgan.

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida madaniyatshunoslik mustaqil fan sifatida ajralib chiqdi. Bu davrda madaniyatning turli jihatlarini o'rganishga yo'naltirilgan yangi nazariyalar va yondashuvlar paydo bo'ldi. Max Veber, Emil Dyurkgeym, Karl Marks kabi olimlar madaniyatshunoslikning ijtimoiy va iqtisodiy jihatlariga oid izlanishlar olib borishdi. Ularning ishlari madaniyatni jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va iqtisodiy asoslari bilan bog'liq holda tahlil qilishga imkon berdi.

XX asrda madaniyatshunoslikning rivojlanishi va zamonaviy nazariyalar

XX asrda madaniyatshunoslik fanining rivojlanishida yangi yondashuvlar va nazariyalar paydo bo'ldi. Bu davrda madaniyatshunoslik fanining turli yo'nalishlari va maktablari shakllandi, va ularning har biri madaniyatni o'ziga xos nuqtai nazardan tahlil qilishga xizmat qildi.

Frankfurt maktabi – XX asrning birinchi yarmida Germaniyada shakllangan va keyinchalik AQShga ko'chgan bu maktab madaniyatshunoslikning rivojlanishida katta rol o'ynagan. Maktabning asosiy vakillari, jumladan, Tedor Adorno, Max Xorkxaymer va Herbert Markuze, madaniyat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilgan. Ular madaniyatning siyosiy va iqtisodiy tizimlar bilan o'zaro bog'liqligini o'rganishgan va madaniyatning ideologik rolini tahlil qilishgan.[3]

Birmingem maktabi – 1960-yillarda Birmingem universitetida paydo bo'lgan bu maktab Britaniya madaniyatshunosligining asosiy o'choqlaridan biriga aylandi. Styuart Xoll, Reymond Uilyams va Richard Xoggart kabi olimlar bu maktabning asoschilaridan bo'lgan. Ular madaniyatning sinfiy, gender va irqiy jihatlarini o'rganishga yo'naltirilgan tadqiqotlar olib borishdi.[4] Birmingem Maktabi madaniyatshunoslikka ommaviy madaniyat, subkulturali guruhlar va kultural identitet masalalarini kiritish bilan ajralib turadi.

Postmodern yondashuvlar – XX asrning ikkinchi yarmida madaniyatshunoslikda postmodernizm ta'sirida yangi yondashuvlar paydo bo'ldi. Bu

yondashuvlar madaniyatning fragmentatsiyasi, ko'p ma'nolilik va madaniy identitetning o'zgaruvchanligi masalalariga e'tibor qaratdi. Mishel Fuko va Jan Bodriyard kabi olimlar madaniyatning ijtimoiy va siyosiy kuchlar bilan qanday o'zaro bog'liq ekanligini tahlil qilishgan.[5]

Madaniyatshunoslikning asosiy maktablari va yo'nalishlari

Madaniyatshunoslikning rivojlanishida bir necha maktab va yo'nalishlar paydo bo'ldi, va ularning har biri madaniyatni turli nuqtai nazardan tahlil qilishga xizmat qildi:

- Sotsiologik yondashuv: Sotsiologik yondashuvda madaniyat jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va uning elementlari bilan bog'liq ravishda tahlil qilinadi. Emil Dyurkgeym, Maks Veber va Pyer Burdyoning ishlari sotsiologik yondashuvning asosini tashkil etadi.[6] Bu yondashuvda madaniyat ijtimoiy normalar, qadriyatlar va urf-odatlar orqali jamiyatni boshqaruvchi kuch sifatida ko'rib chiqiladi.

- Antropologik yondashuv: Antropologik yondashuvda madaniyat insoniyatning tarixi va evolyutsiyasi nuqtai nazaridan o'rganiladi. Frants Boas, Bronislaw Malinowski va Klifford Girts kabi olimlar bu yondashuvning asoschilari hisoblanadi.[7] Bu yondashuvda madaniyat insoniyatning biologik va ekologik sharoitlarga moslashuvi sifatida tahlil qilinadi.

- Tarixiy yondashuv: Tarixiy yondashuv madaniyatni vaqt davomida rivojlanishi va ularning ijtimoiy kontekstda qanday o'zgarishini o'rganishni ko'zda tutadi. Ushbu yondashuvda madaniy hodisalarning o'zaro bog'liqligi va ularning tarixiy sharoitlar bilan qanday shakllanganligi tahlil qilinadi.

- Falsafiy yondashuv: Falsafiy yondashuv madaniyatning ma'naviy va axloqiy jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Osvald Shpengler va Arnold Toynbi kabi olimlar bu yo'nalishning vakillari hisoblanadi.[8] Ushbu yondashuvda madaniyat insoniyatning dunyoqarashi, falsafiy g'oyalari va qadriyatlari orqali tahlil qilinadi.

Madaniyatshunoslikning amaliy qo'llanilishi va zamonaviy o'rni

Zamonaviy dunyoda madaniyatshunoslikning amaliy qo'llanilishi keng ko'lamli va turli sohalarni qamrab oladi. Madaniyatshunoslik nafaqat ta'lim va ilmiy tadqiqotlarda, balki siyosat, iqtisodiyot, marketing, madaniy menejment, turizm va boshqa sohalarda ham keng qo'llanilmoqda.

- Ta'lim va ilmiy tadqiqotlar: Madaniyatshunoslik fani ko'plab universitetlar va ilmiy muassasalar tomonidan o'qitiladi va tadqiq qilinadi. Bu fan madaniyatning turli jihatlarini o'rganish, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish va jamiyatdagi madaniy o'zgarishlarni tushunishga yordam beradi.

- Siyosat va iqtisodiyot: Madaniyatshunoslik siyosat va iqtisodiyot sohalarida ham muhim o'rin tutadi. Madaniy siyosat, milliy identitet va globalizatsiya jarayonlari madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi va bu jarayonlar siyosiy va iqtisodiy qarorlar qabul qilishda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

- Marketing va madaniy menejment: Madaniyatshunoslik marketing va madaniy menejment sohalarida ham keng qo'llaniladi. Madaniyatshunoslik yondashuvlari mahsulotlarni reklama qilish, brending va iste'molchilar bilan muloqotni tashkil qilishda qo'llaniladi.[9] Shuningdek, madaniyatshunoslik madaniy merosni asrash va turizmni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

- Globalizatsiya va madaniy o'zgarishlar: Zamonaviy dunyoda globalizatsiya jarayonlari madaniyatlararo aloqalarni kuchaytirdi va milliy madaniyatlarning o'zgarishiga olib keldi. Madaniyatshunoslik bu jarayonlarni tahlil qilish, madaniy integratsiya jarayonlarini boshqarish va global muammolarni hal etishda muhim o'rin tutadi.

Xulosa

Madaniyatshunoslik fani insoniyat tarixida chuqur ildizlarga ega bo'lgan va turli bosqichlarda rivojlanib kelgan ilmiy yo'nalishdir. U zamonaviy davrda inson va jamiyatni yanada chuqurroq o'rganishga yo'naltirilgan fan sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Madaniyatshunoslikning turli yo'nalishlari va maktablari madaniyatning ko'p qirraliligini ochib berishga yordam beradi va bu fan jamiyat rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Zamonaviy dunyoda madaniyatshunoslikning amaliy qo'llanilishi kengayib bormoqda va u madaniy o'zgarishlarni boshqarish, madaniy merosni saqlash va global muammolarni hal etishda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Adorno, Theodor, and Max Horkheimer. *Dialectic of Enlightenment* . Stanford University Press, 2002.
2. Boas, Franz. *Race, Language, and Culture* . University of Chicago Press, 1940.
3. Girts, Clifford. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays* . Basic Books, 1973.
4. Hall, Stuart, ed. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* . Sage Publications, 1997.
5. Hoggart, Richard. *The Uses of Literacy* . Penguin Books, 1957.
6. Jenks, Chris. *Culture: Critical Concepts in Sociology* . Routledge, 1993.
7. Storey, John. *Cultural Theory and Popular Culture: An Introduction* . Pearson Education, 2018.
8. Williams, Raymond. *Culture and Society, 1780-1950* . Columbia University Press, 1983.
9. Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* . Vintage Books, 1995.